

EEN MIDDEN-LIMBURGS PACTCONTRACT UIT 1695

De geschiedenis van de landbouw in Limburg geniet de laatste jaren een grote belangstelling, getuige de studies welke op dit terrein werden gepubliceerd in de reeks „Maaslandse Monografieën” en in de Jaarboeken van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.¹ Een belangrijke bron voor onze kennis van de landbouw in het verleden zijn pachtcontracten uit vroeger tijd. Oude pachtcontracten geven vaak waardevolle inlichtingen over de aard van de agrarische bedrijfsvoering in de tijd van hun ontstaan. Maar dit is niet de enige reden, waarom oude pachtcontracten voor de agrarische geschiedenis van betekenis zijn. In de loop van de eeuwen hebben zich namelijk vaker verschuivingen voorgedaan in de pachtverhoudingen en zulke verschuivingen wijzen op veranderingen in het economisch en maatschappelijk leven, want zoals alle rechtsverhoudingen weerspiegelen pachtcontracten maatschappelijke verhoudingen. Pachtcontracten die veranderingen in de pachtverhoudingen markeren, zijn dus niet alleen bron van informatie over de agrarische bedrijfsvoering, maar lichten ons bovendien in over ontwikkelings-tendensen in de agrarische economie en in agrarische samenlevingen.

Het pachtcontract waar we ons hier mee bezig houden is van betekenis voor onze kennis van de ontwikkeling van de pachtvorm en om deze reden alleen al verdient het onze aandacht. Daarom publiceren

¹ J. F. R. Philips, J. C. G. M. Jansen en Th. A. J. G. Claessens, *Geschiedenis van de landbouw in Limburg*, Assen, 1965. J. F. R. Philips, *De landbouwstructuur van Zuid-Limburg in de eerste helft van de 19de eeuw, mede in vergelijking met de aangrenzende Duitse en Belgische lössgebieden*, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg (SSEGL)*, 1967, pag. 1-25. J. C. G. M. Jansen, *Landbouw rond Maastricht 1610-1865*, *SSEGL*, 1968, pag. 1-99. H. O. J. H. Bauduin en J. C. G. M. Jansen, *Aspecten van de Limburgse landbouwgeschiedenis*, *SSEGL*, 1969, pag. 1-102.

we de tekst ervan² en maken daar wat kanttekeningen bij. Bovendien hopen we aan de hand van dit voorbeeld te kunnen laten zien, dat oude pachtcontracten voor onze kennis van de landbouw in het verleden van grote betekenis zijn. Er zijn immers wellicht instellingen en particulieren, die oude pachtcontracten in bezit hebben. Het lijkt ons de moeite waard ervoor te pleiten, dat dergelijke stukken in origineel of minstens in copie in openbare verzamelingen worden ondergebracht, omdat alleen op deze wijze hun behoud veilig gesteld en hun gebruik voor wetenschappelijk onderzoek mogelijk wordt.

Het pachtcontract uit 1695 dat ons hier bezig houdt, kan in het licht van het bovenstaande beschouwd worden als het meest interessante van een groot aantal pachtcontracten van boerenhoeven en landerijen, die aan het licht kwamen bij een onderzoek – enkele jaren geleden – naar de sociaal-economische structuur van het Land van Montfort in de 17de en 18de eeuw.³ Onderwerp van dit contract is de hoeve Breewegshof te Linne, een van de bezittingen die deel uitmaakten van de Gelderse Heerlijkheid Montfort.⁴

De Heerlijkheid Montfort, gelegen op de oostelijke Maasoever ten zuiden van Roermond, is ontstaan rond de burcht, welke in het midden van de 13de eeuw tussen de moerassen en bossen aan de zuidelijke grens van Gelre werd gebouwd. Hendrik van Gelre, die de eerste Heer van Montfort was, schonk zijn kasteel met alle bijbehorende bezittingen aan zijn neef, graaf Reinald van Gelre. Afgezien van verschillende perioden, waarin de Heerlijkheid Montfort door de hertogen van Gelre in pandschap werd gegeven, bleef deze heerlijkheid een Gelders bezit tot de Vrede van Munster. Krachtens een bij deze Vrede gesloten overeenkomst werd de Heerlijkheid Montfort als leen van de Spaanse koning overgedragen aan de Prins van Oranje. Koning Frederik I van

² Drs M. K. J. Smeets, Rijksarchivaris in Limburg, heeft de transcriptie van de tekst van het contract gecollationeerd, waarvoor we hem zeer erkentelijk zijn. De nummering van de artikelen is van ons; we lieten ons hierbij leiden door de aanhef: „in den eersten”, waarvan we artikel 1 maakten, hoewel in artikel 16 hiernaar verwezen wordt met de woorden: „articulo secundo”. Bij de opsomming van de vee-stapel in artikel 7 is het aantal schapen niet ingevuld. Ook de totale oppervlakte van de bij Breewegshof gevoegde landerijen is in artikel 15 van het contract niet ingevuld.

³ E. Roebroek, Het land van Montfort. Een agrarische samenleving in een grensgebied, 1647-1820, Assen, 1967.

⁴ Voor de ligging van Breewegshof zie blad 46 van de Tranchot-kaart van het gebied tussen Maas en Rijn, waar de hoeve wordt aangeduid met de naam: Bredwegh; voor een kaartje van Breewegshof zelf uit 1743 zie Roebroek, Montfort t.a.p. pag.

Pruisen eigende zich Montfort in 1702 toe als deel van de erfenis van de Stadhouder-Koning, waarop hij aanspraak maakte. De Heerlijkheid Montfort bleef in handen van de Pruisische koningen tot 1769, toen Frederik de Grote deze heerlijkheid aan de Prins van Oranje verkocht. Prins Willem V was tot de Franse tijd Heer van Montfort.

De hoeve Breewegshof maakte reeds in 1461 deel uit van de bezittingen der Heerlijkheid Montfort. In dat jaar namelijk gaf hertog Arnold van Gelre de hoeve Breewegshof in erfpacht aan Segher van Brünnen. De erfpachter was tevens leenman van de hertog. De akten noemen Breewegshof een „leen aan het Huys Montfort leenroerig ten Geldersen rechten”.⁵ Het zou te ver voeren hier nader in te gaan op de betekenis van deze uitdrukking.⁶ Het leen Breewegshof wordt herhaaldelijk vermeld in de leenaktenboeken van het Gelders Overkwartier uit de 15de en 16de eeuw.⁷ In 1614 werd het leen Breewegshof met goedvinden van het Leenhof voor het Gelderse Overkwartier te Roermond in twee helften verdeeld en beide helften werden toen tot afzonderlijke lenen gemaakt. Een van de leenmannen die met een helft van Breewegshof beleend was, heeft zijn deel in twee parten van respectievelijk 2/3 en 1/3 verkocht.⁸

De erfpacht die in 1461 werd vastgesteld bedroeg: 4 malder tarwe, 14 malder rogge, 18 malder haver en 5 overlandse keurvorstelijke rijnsse guldens, jaarlijks op St. Andriesdag, 30 november, ten kastele Montfort te voldoen.⁹ Wanneer de erfpacht niet in zijn geheel op de vastgestelde tijd betaald werd, zou Breewegshof weer ter vrije beschikking van de Heer komen, aldus had hertog Arnold uitdrukkelijk geconditioneerd. In het laatste kwart van de 17de eeuw werd de toepassing van deze clause aanleiding tot ingrijpende wijzigingen in de positie van Breewegshof.

Gedurende ruim twee eeuwen heeft de Heer van Montfort de in 1461 vastgestelde erfpachtbetaling voor Breewegshof ontvangen, ondanks

⁵ Deze formule komt o.a. in alle hier genoemde rekeningen van Montfortse rentmeesters voor, zoals de rekening over 1654, ARA. Nass. Dom. 5145, fol. 48.

⁶ Zie hiervoor E. Roebroek, De lenen van het Huys Montfort, Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg, T. CVII-CVIII, 1971-1972, pag. 211-232.

⁷ J. J. S. Baron Sloet en J. S. van Veen, Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, 9de stuk, Arnhem, 1904, pag. 76.

⁸ RAL. Aanw. 1948, V.R.O.A. 1893, 1 A, 1 p.

⁹ Het Roermondse malder is een inhoudsmaat, metende 167,7 liter; in 1654 boekte de rentmeester de overlandse keurvorstelijke rijnsse guldens voor 3 gulden brabantse elk, ARA. Nass. Dom. 5145, fol. 48.

het feit dat het oorspronkelijke areaal grond van deze hoeve, (ter grootte van 116 morgens¹⁰) in de loop van de tijd was verdeeld in meerdere delen, dan waarvan de akte uit 1614 melding maakt. De rekening van de rentmeester van Montfort over 1684 vermeldt, dat van 6 percelen van Breewegshof, met een gezamenlijke grootte van 23 morgens, geen pacht meer werd ontvangen. In het hoofdstuk „niet ontvangen posten” boekte de rentmeester toen ruim een zesde deel van de erfpacht van Breewegshof. De pachters van de percelen in kwestie waren overleden en tengevolge van de „bedorvene en quaede tijden” was het onmogelijk gebleken nieuwe pachters voor deze percelen te vinden, met het gevolg dat deze percelen al meerdere jaren „dries en vogelwey hebben blijven liggen voor de swaere lasten van de Spaanse en Franse contributien”.¹¹ In de oorlog tussen de Republiek en Munster werd o.a. het Gelders Overkwartier bezet door een Frans leger, dat de Republiek te hulp kwam. Lodewijk XIV legde op 18 oktober 1667 de steden en dorpen van het Overkwartier een schatting van 230.000 ponden op. En toen enkele jaren later de Republiek in oorlog was met Frankrijk, werd het Overkwartier door de vijand bezet, terwijl de Spaanse troepen, die de Republiek te hulp kwamen, het platteland brandschatten. In deze barre tijden was een deel van de landerijen van Breewegshof tot „Wüstung” geworden. In 1686 liet de erfpachter van de hofstede met de daarbij behorende landerijen deze „voor de schat” liggen. De lasten die op het pachtgoed drukten waren zo groot in verhouding tot de baten, dat de pachter het goed prijs gaf. De schattheffer van Linne ging nu Breewegshof verpachten ten bate van de door hem te innen schattheffing.

De erfpacht van Breewegshof werd in 1691 formeel opgezegd voor het Hof te Roermond. De Heer van Montfort, Stadhouder-Koning Willem III, kon echter niet vrij over dit bezit beschikken, omdat er wegens achterstallige belastingen beslag op was gelegd. De financiële en juridische schikkingen, welke noodzakelijk waren opdat de Heer van Montfort de vrije beschikking over Breewegshof zou verkrijgen, vonden hun bekroning op 6 juli 1693, toen het leenhof van het Gelders Overkwartier te Roermond in naam van de Spaanse Koning als Her-

¹⁰ ARA. Nass. Dom. 5184, fol. 78. 1 morgen = 1/3 bunder; te Linne werd het Gelders bunder van 450 kleine roeden gebruikt = 0,955 ha.

¹¹ ARA. Nass. Dom. 5176, fol. 265 vso; het woord dries is eigenlijk synoniem met „vogelweide”, een langdurig rustende akker, cf. Th. L. M. Thurlings en A. A. P. van Drunen, Sociaal-economische geschiedenis, Limburgs Verleden, deel I, Maas-tricht, 1960, pag. 226.

tog van Gelre de Prins van Oranje als Heer van Montfort met de beide geabandonneerde lenen Breewegshof beleende.¹² Telkens wanneer een nieuwe Heer van Montfort oprad, moest deze niet alleen met de Heerlijkheid Montfort, maar ook afzonderlijk met de beide lenen Breewegshof worden beleend. Voor het laatst had deze belening plaats, toen Prins Willem V de Heerlijkheid Montfort met alle daarbij behorende bezittingen van Koning Frederik de Grote van Pruisen had gekocht. Op 6 juni 1769 legden de gecommiteerden van de Domeinraad namens de Prins van Oranje ten overstaan van president en leenmannen van het Hof voor het Gelders Overkwartier te Venlo „de eed van hulde en manschap” af.¹³ Overigens hebben we de indruk, dat de leenrechtelijke verhouding van Breewegshof in de periode welke ons hier bezig houdt, uitsluitend een soort fiscale betekenis had door de leenrechten die door elke nieuwe leenman bij de verheffing van het leen moesten worden betaald.

De beslaglegging op Breewegshof door de schatheffer van Linne was de gelegenheid waarbij een andere pachtvorm werd ingevoerd, namelijk tijdpacht. Bij erfpacht is van een pachttermijn geen sprake: de duur van erfpacht is zelfs niet aan het leven van de pachter verbonden. Tijdpacht wordt door een duidelijk omschreven pachttermijn gekenmerkt. Oude tijdpachtcontracten hebben vaak een looptijd van 3, 6 of 12 jaar. De factor 3 in de pachttermijn heeft te maken met het veel voorkomende drieslagstelsel, een stelsel in de akkerbouw waarbij telkens afwisselend $\frac{1}{3}$ van het bouwland met wintergraan en $\frac{1}{3}$ met zomergraan werd bezaaid, terwijl $\frac{1}{3}$ braak bleef liggen. Pas na telkens drie jaar was het voor de pachter mogelijk de landerijen terug te geven in de staat waarin hij ze gekregen had. De schatheffer van Linne verpachtte Breewegshof in 1686 aan Reyner Neven en Margriet Janssen voor een periode van 12 jaar. Het bij deze verpachting gevolgde pachtstelsel was dat van de halfpacht: verpachter en pachter kregen ieder de helft van de opbrengst van de akkerbouwgewassen, terwijl het dorsloon van de granen door ieder half betaald werd. De veestapel behoorde in eigendom aan beide toe en ieder kreeg dan ook de helft van de opbrengst van het vee.

Halfpacht of halfwinning is een veel voorkomende vorm van deel-pacht, waarbij een bepaald percentage van de opbrengst als pacht werd

¹² ARA. Nass. Dom. Inv. III, fol. 980, no. 20.

¹³ ARA. Nass. Dom. 5126, fol. 580; cf. E. Roebroek, Reizen in de 18de eeuw. Enkele kanttekeningen bij een reiskostendeclaratie voor twee reizen van Den Haag naar Montfort in 1769, De Maasgouw, 88, 1969, pag. 105-122.

betaald. In het systeem van deelpacht dragen verpachter en pachter gezamenlijk de kosten van de bedrijfsvoering en het risico. Naast deelpacht kennen we als vorm van tijdpacht ook de vaste pacht. De kosten en het risico zijn geheel voor de pachter en de verpachter is van een vast inkomen uit zijn bezit verzekerd. Overal waar men tijdpacht begon toe te passen, heeft deelpacht bestaan. In sommige streken is deze al gauw in onbruik geraakt.¹⁴ In Zuid-Limburg kwamen traditioneel twee vormen van halfwinning voor: de „hoevenarij”, waarbij de verdeling van de vruchten tussen verpachter en pachter alleen van toepassing was op tarwe, gerst, boekweit, haver en bonen, terwijl de pachter in geld betaalde voor het akkerland dat met andere gewassen beteeld werd en het systeem, waarbij alle akkerbouwproducten alsook vee en zuivelprodukten gedeeld werden.¹⁵ Blijkens de rekeningen van de rentmeesters van Montfort werden de hoeven van deze Heerlijkheid in halfwinning verpacht, waarbij alle akkergewassen en de opbrengst van vee en zuivelprodukten gedeeld werden.¹⁶

Zodra de Domeinraad van de Prins van Oranje het beheer ging voeren over de hoeve Breewegshof, bleef het in 1686 gesloten pachtcontract van kracht. Van kracht bleef ook de scheiding tussen de hoeve en een aantal percelen grond, die oorspronkelijk deel hadden uitgemaakt van Breewegshof. Deze landerijen werden bij voortduring afzonderlijk verpacht, „vermits d'erven te seer menichvuldigh waeren om bij den hoff alle te worden gecultiveert”.¹⁷ De twaalfjarige pachttermijn die in 1686 was ingegaan werd echter niet volgemaakt. In 1695 werd een nieuw pachtcontract gesloten met dezelfde pachters van 1686. En het is dat contract uit 1695 waarnaar hier onze bijzondere aandacht uitgaat.

Het contract van 1695 is van bijzondere betekenis, omdat het de overgang van halfpacht naar vaste pacht markeert, tenminste wat de akkerbouw betreft. Aangaande vee en zuivelprodukten bleef het systeem van deelpacht bestaan. Deze merkwaardige mengvorm komt vanaf omstreeks 1700 bij alle hoeven van de Heerlijkheid Montfort voor en wordt in zijn grondtrekken geheel de 18de eeuw gehandhaafd. Zelfs de

¹⁴ H. P. H. Jansen, *Landbouwpacht in Brabant in de veertiende en vijftiende eeuw*, Amsterdam, 1955, pag. 3 en vlg.

¹⁵ Philips e.a. *Geschiedenis van de landbouw in Limburg*, t.a.p. pag. 18; J. C. G. M. Jansen, *Landbouw rond Maastricht*, t.a.p. pag. 21-22.

¹⁶ Roebroeck, *Montfort*, t.a.p. pag. 355.

¹⁷ ARA. Nass. Dom. 5196, fol. 47 vso; dat we Breewegshof na deze transactie „eigendom” van de Heer van Montfort noemen, gebeurt in dezelfde zin waarin het contract spreekt van de „nieu geacquireerden bauwhoff”; een erfpachtsgoed kon nauwelijks als eigendom van de verpachter beschouwd worden.

ingrijpende veranderingen, die het gevolg waren van de inlijving van het Land van Montfort bij Frankrijk, hebben de wezenlijke trekken van het pachtsysteem, dat omstreeks 1700 ingevoerd werd, niet gewijzigd. Het contract, dat in 1695 bij de verpachting van Breewegshof werd gesloten, kan dus als representatief beschouwd worden voor de Montfortse pachtcontracten gedurende een periode van ongeveer 125 jaar.

De vraag, waarom Breewegshof na de abandonnering van 1686 niet opnieuw in erfpacht is uitgegeven, kunnen we bij gebrek aan voldoende gegevens niet met zekerheid beantwoorden. In het beheer van de bezittingen der Heerlijkheid Montfort was het omstreeks 1700 zeker geen algemene beleidslijn gebruik te maken van de eventuele mogelijkheid een erfpacht in een tijdpacht om te zetten. In 1724 werd een geabandonneerd erfpachtsgoed, de Baurenhof te Echt, opnieuw in erfpacht uitgegeven.¹⁸ Afgezien nog van de kosten der procedure om weer vrij over Breewegshof te kunnen beschikken, heeft de Domeinraad in 1692 een bedrag van bijna 1000 gulden brabantse betaald „tot voldoeninghe van den aencoop van Breewegshoff tot Linne, bestaende in huys, schuur, stallinghe met eenen mooshoff, derde halven morgen hoijbaendt ende twee morgen landts tot Merum”.¹⁹ Deze aanzienlijke investering doet vermoeden, dat overwegingen van rentabiliteit een grote rol hebben gespeeld bij het besluit van de Domeinraad Breewegshof in een geheel ander pachtsysteem te doen exploiteren. Het is onmogelijk een exacte vergelijking te maken tussen de geldwaarde van de erfpacht en de geldwaarde van de tijdpacht die door de Montfortse rentmeesters voor Breewegshof werd geïnd. Niet alleen werd, zoals we reeds gezien hebben, een deel van de landerijen welke tot het erfpachtsgoed Breewegshof hadden behoord, na de invoering van de tijdpacht in afzonderlijke percelen verpacht, maar bovendien worden deze landerijen samen met andere als één post in de rentmeestersrekeningen vermeld onder de naam Breewegs- en Schroeverlanderijen. De zogenaamde Schroeverlanderijen waren in 1694 aangekocht.²⁰ Volgens de graanprijzen van 1684 bedroeg de geldwaarde van de totale erfpacht van Breewegshof in dat jaar ruim 263 gulden brabantse, een wellicht geflatteerd bedrag door de hoge graanprijzen ten gevolge van de schaarste na de uitzonderlijk droge zomer van 1684.²¹ De gemiddelde jaarlijkse op-

¹⁸ RAL. Aanw. 1948, V.R.O.A. 1893, 1 A, I gg, 24, fol. 14.

¹⁹ ARA. Nass. Dom. 5184, fol. 405; „baent” betekent beemd.

²⁰ ARA. Nass. Dom. Inv. III, fol. 980 vso, no. 23.

²¹ ARA. Nass. Dom. 5176, fol. 65-65 vso.

brengrst van de tjdpaht van Breewegshof in de periode 1742-1761 bedroeg in geld omgerekend 253 gulden brabant²², waarbij opgemerkt dient te worden dat toen de landerijen die bij Breewegshof behoorden een totaal oppervlak hadden van 86 morgens²³, terwijl het oude erfpahtsgoed Breewegshof 116 morgens groot was. Verhoging van het rendement werd juist mogelijk door de flexibiliteit van tjdpaht: tjdpaht kon in tegenstelling tot erfpaht aan veranderde economische omstandigheden worden aangepast. Het lijkt niet onmogelijk, dat de omzetting van erfpaht in tjdpaht ook ingegeven werd door het zeker niet denkbeeldige gevaar, dat de eigendomsrechten op erfpahtsgoederen voor de verpahter in feite verloren gingen.

Ook over de motieven van de Domeinraad om de halfpaht in een vaste paht om te zetten, zoals bij Breewegshof gebeurde met ingang van het pahtcontract uit 1695, hebben we geen rechtstreekse informatie. We hebben goede gronden om aan te nemen, dat ook hierbij overwegingen van rentabiliteit een voorname rol hebben gespeeld. In het stelsel van de halfpaht immers dragen verpahter en pahter ieder de helft van het risico, terwijl in het stelsel van de vaste paht het risico geheel voor de pahter is en de verpahter zich van een vast inkomen uit zijn bezit verzekerd weet. Bovendien maakt deelpaht een intensief toezicht en een voortdurende controle van de zijde van de verpahter noodzakelijk. Bij vaste paht is veel minder in deze lijn vereist.

Een vergelijking van de graanopbrengrst van Breewegshof onder het stelsel van halfpaht met de graanopbrengrst volgens het contract van 1695 is een duidelijke aanwijzing voor de grotere rentabiliteit van vaste paht.

Tabel: Graanopbrengrst Breewegshof onder halfpaht.²⁴

	1692			1693			1694		
	malder	vat	kop	malder	vat	kop	malder	vat	kop
Tarwe	1	4			4	3	1		
Rogge	5	2	1½	7	4		8	5	2
Gerst	9	1	1½	5	3	2	5	2	
Boekweit	1	5	3½	1	2		4	2	
Haver				1	3		1	2	
Erwten	1	4	1	3	2		2	2	
Zaad		3			2		1	3	

²² ARA. Nass. Dom. 5126, fol. 48.

²³ RAL. Aanw. 1954, no. 5, kaart 11 en 12.

²⁴ ARA. Nass. Dom. 5184, fol. 80 vso; 5185, fol. 91; 5186, fol. 90; 1 malder = 6 va-

Volgens het contract van 1695 was de pachter van Breewegshof gehouden in natura te betalen: 1 malder tarwe, 12 malder rogge, 12 malder gerst, 9 malder boekweit, 3 malder haver en 3 malder spelt. In de 18de eeuw werd de pacht van Breewegshof enkele malen verhoogd. In 1706 werd de pacht gesteld op 2 malder tarwe, 16 malder rogge, 16 malder gerst, 13 malder boekweit, 4 malder haver en 4 malder spelt.²⁵ In 1767 had opnieuw een aanzienlijke verhoging plaats en ook later in de 18de eeuw werd de als pacht te leveren hoeveelheid graan – zij het in geringe mate – nog enige malen verhoogd.²⁶ Deze veranderingen maken duidelijk dat vaste pacht binnen het stelsel van tijdpacht een grote flexibiliteit vertoont.

Zoals we gezien hebben handhaafde het pachtcontract van Breewegshof uit 1695 het systeem van deelpacht voor wat betreft vee en zuivelproducten. Deze mengvorm van twee pachtstelsels vinden we in die tijd bij het merendeel van de pachthoeven van de Heerlijkheid Montfort. De handhaving van het deelpachtstelsel voor de veeteeltkant van het gemengde bedrijf verwijst naar het kernprobleem van de agrarische bedrijfsvoering, namelijk de bemesting van het akkerland. Een aanvaardbare bemesting van het akkerland kon slechts worden veilig gesteld door de minimum omvang van de veestapel vast te leggen. In grote lijnen werkte dit systeem als volgt. In de pachtcontracten werd een nauwkeurige beschrijving van de veestapel opgenomen, onder toevoeging van de clause, dat het vee half van de verpachter en half van de pachter was. Bij beëindiging van de pachttermijn werd „afgedeeld”: het vee werd verdeeld in twee delen, gelijk naar soort en waarde; indien nodig werd bij een van de delen een bedrag aan geld gevoegd. De verpachter had de eerste keus. Een nieuwe pachter bracht zelf vee mee. Dit werd met het nog op de hoeve aanwezige vee van de verpachter „geëgaleerd”, d.w.z. dat het vee van verpachter en pachter werd geschat en dat een van beide partijen eventueel een bedrag aan geld moest bijbetalen, of, wat meer gebeurde, enkele stuks vee bij moest kopen. Gedurende de pachtperiode werd de gehele veestapel als gezamenlijk eigendom van verpachter en pachter beschouwd: van de opbrengst van verkocht vee kreeg ieder de helft en bij tussentijdse aan-

ten = 24 koppen; het Roermondse malder is een inhoudsmaat van 167,7 liter. Bij vergelijking van de halfpacht met de vaste pacht volgens het contract van 1695 moet in aanmerking worden genomen, dat in artikel 15 enkele percelen aan Breewegshof zijn toegevoegd.

²⁵ ARA. Nass. Dom. 5200, fol. 18 vso.

²⁶ Roebroeck, Montfort, t.a.p. pag. 370.

koop van vee betaalde ieder de helft. De pachter had voor aankoop of verkoop van vee de toestemming van de verpachter nodig. Gewoonlijk was de pachter ook verplicht ieder jaar enkele kalveren en varkens „aan te trekken”. Voor een zeug die biggen had geworpen kreeg de pachter een bepaalde hoeveelheid „creemkoren”, gewoonlijk een mengsel van gerst en boekweit, dat op de in natura te betalen pacht in mindering werd gebracht. De opbrengst van de boter werd verdeeld. De pachter was aan de verpachter een vastgestelde som geld verschuldigd als weidegeld, een pacht voor het grasland dat bij de hoeve behoorde naar rato van het vee van de pachter. In 18de eeuwse akten uit het Land van Montfort vinden we vaak de term „ijzeren vee”. Met deze merkwaardige term werden de rechtsverhoudingen ten aanzien van de veestapel op een pachthoeve aangeduid. „IJzeren beesten ster-ven niet”, zo heette het²⁷, bij het verlaten van de hoeve moest de pachter immers evenveel vee achterlaten als hij er aangetroffen had, en een nieuwe pachter moest weer een veestapel van dezelfde omvang meebrengen. Er was dus een veestapel van constante omvang op de pacht- hoeve aanwezig. In grondtrekken werd het halfpachtstelsel ten aan- zien van vee en zuivelprodukten in het Land van Montfort gehand- haafd tot in het begin van de 19de eeuw. In de loop van de 18de eeuw zien we een zekere ontwikkeling in de hierbij geldende rechtsbegrippen en bovendien werd in meerdere gevallen een afkoopregeling getroffen. Het zou ons te ver voeren hier nu nader op in te gaan.²⁸

We zullen nu enige aandacht besteden aan de tekst van het pachtcon- tract van Breewegshof uit 1695 en daarbij wijzen op overeenkomsten en verschillen met latere pachtcontracten, vooral voor zover deze be- trekking hebben op de agrarische bedrijfsvoering.

Over de pachttermijn is het contract uit 1695 niet geheel duidelijk: er wordt gesproken over een termijn van acht jaar, die van Pasen 1695 tot Pasen 1705 zou duren. De bepaling dat elk van beide partijen het contract na vier jaar, de halve looptijd, kon opzeggen, evenals de bepa- ling dat het akkerland eens in de vier jaar moest worden bemest, lijken te suggereren dat de pachttermijn acht jaar duurde; de jaartallen in de tekst van het contract zouden dan als een verschrijving verklaard kun- nen worden. Toch is dit niet het geval; de jaartallen zijn juist en de pachttermijn duurde tien jaar. In de Montfortse rentmeestersrekenin- gen van 1696 tot 1705 wordt telkens vermeld, dat Breewegshof voor

²⁷ Het zogenaamde Kempisch stalrecht kende dezelfde rechtsregel, cf. H. P. H. Jan- sen, *Landbouwpacht in Brabant*, t.a.p. pag. 46-48.

²⁸ Cf. Roebroek, *Montfort*, t.a.p. pag. 364 en vlg.

tien jaar verpacht was aan Reyner Neven en Margriet Janssen. De rekening over 1695 geeft wel de jaartallen 1695 en 1705, maar spreekt toch over een termijn van 8 jaar. In de administratie van de bezittingen van de Heerlijkheid Montfort was een achtjarige pachttermijn zo gewoon, dat zelfs in het uitzonderlijke geval van Breewegshof in 1695 over een periode van acht jaar gesproken werd, hoewel de jaartallen uitdrukkelijk een termijn van tien jaar aangaven. De Montfortse pachthoeven werden gedurende de 18de eeuw en in de eerste decennia van de 19de eeuw bijna altijd voor acht jaar verpacht. Een uitzonderlijk voorkomende twaalfjarige termijn vormt slechts een schijnbare uitzondering, omdat deze werd opgevat als samengesteld uit drie perioden van vier jaar. Eerst in 1820 voerde het domeinbeheer van het Koninkrijk der Nederlanden voor de Montfortse pachthoeven termijnen van 3, 6 of 9 jaar in. Hiermee werd aangesloten bij de algemeen gangbare pachttermijn. Overigens waren in de 18de eeuw de achtjarige pachttermijnen van de hoeven die tot de Heerlijkheid Montfort behoorden zeker geen algemeen gangbaar gebruik in de streek.

Doch keren we terug naar het contract van 1695. Naar de reden van de tienjarige pachttermijn van Breewegshof krachtens het contract van 1695 kunnen we slechts gissen. Mogelijk heeft dit te maken met de verkorting van de termijn van twaalf jaar krachtens het contract van 1686. Toen de Domeinraad van de Prins de schulden voor Breewegshof had voldaan en ook met het Leenhof tot een regeling was gekomen, ging dit college het beheer over Breewegshof voeren. Bij het contract uit 1695 bleven de pachters, die partij waren bij het contract van 1686, op de hoeve en misschien mogen we in de toen met hen overeengekomen tienjarige termijn een compensatie zien voor de verkorting van het door de schatheffer van Linne met hen in 1686 gesloten pachtcontract.

De gebruikelijke vervalddag voor pachten in het gebied rond Roermond was St. Andriesdag, 30 november. Hiervan getuigen ook de zg. St. Andries Effracties van Roermond, de in een officiële publicatie van de Roermondse magistraat vastgestelde gemiddelde graanprijzen van de weekmarkten vóór en ná St. Andries. De St. Andries Effracties golden als bindende norm voor het omrekenen van een hoeveelheid van de ene graansoort in een hoeveelheid van een andere graansoort, en eventueel ook voor het omrekenen van graan in geld.²⁹ Dergelijke om-

²⁹ De weekprijzen van granen op de Roermondse markt zijn gepubliceerd door J. Ruwet, *Prix des céréales à Ruremonde, Recueil des Travaux d'Histoire et de Philologie*, 4-série, Fasc. 33, Université de Louvain, 1966, pag. 11-184.

rekeningen waren soms noodzakelijk, omdat het namelijk een algemeen gebruik was pachten voor hoeven en landerijen in nature vast te stellen en te betalen.

Dit gebruik, dat in het beheer van de Montfortse bezittingen zeker vanaf het midden van de 17de eeuw tot 1820 heeft bestaan, biedt ons nu de mogelijkheid ons een beeld te vormen van de produkten van de akkerbouw in die tijd. De veranderingen in het assortiment granen die verbouwd werden, en met name de sterke toename van boekweit en de afname van haver, welke we bij Breewegshof waarnemen, zijn in de akkerbouw in het Land van Montfort in de 18de eeuw algemeen opgetreden.

Uit pachten in natura conclusies trekken over het gevolgde systeem in de beteling van het akkerland blijkt veel moeilijker te zijn. Bij de erfpacht van Breewegshof werden, zoals we gezien hebben, gelijke hoeveelheden zomer- en wintergraan betaald. Wanneer de pacht representatief is voor de totaal te verwachten opbrengst aan zomer- en wintergraan, kunnen we tot een verhouding van 40% zomergraan tegen 60% wintergraan in de beteling concluderen.³⁰ Dit wijst op een bijna vierjarig rotatiestelsel. De in artikel 1 van het contract uit 1695 bepaalde pacht is in deze niet duidelijk; de verhouding tussen zomer- en wintergraan kennen we niet met zekerheid, omdat gerst zowel als zomer- alsook als wintergraan kon worden geteeld. Artikel 3 uit het contract van 1695, dat het akkerland eens in de vier jaren moet worden bemest, vormt een aanwijzing voor een vierjarig rotatiestelsel. In alle Montfortse pachtcontracten uit de 18de eeuw, welke we gezien hebben, komt een gelijklopende bepaling over het bemesten van de akkers voor. Verdere aanwijzingen voor een vierjarig rotatiestelsel in het Land van Montfort in de 18de eeuw zijn het voorkomen van achtjarige pachttermijnen en de gelijke hoeveelheden zomer- en wintergraan als pachtbetaling in een groot aantal contracten. Toch lijkt het niet verantwoord op grond van deze aanwijzing tot het voorkomen van een vierjarig rotatiestelsel te concluderen. De bepalingen over de staat van de landerijen bij de beëindiging van de pachttermijn, zoals we die in artikel 6 van het contract uit 1695 vinden, gaan uit van een driedeling van het akkerland. De lating, het geheel van bepalingen over de staat van de hoeve bij beëindiging van de pacht, in alle bewaarde pachtcontracten van Montfortse hoeven uit de 18de eeuw,

³⁰ Als rogge en tarwe 10 hectoliter per ha. opbrengen, dan is de opbrengst van haver en boekweit, die een veel grotere en lichtere korrel hebben, ongeveer 15 hectoliter per ha. en de opbrengst van gerst bijna 20 hectoliter per ha.

stemt hiermee volkomen overeen. Naast de driedeling van het akkerland in de lating vormt het feit, dat de akkers blijkbaar uitsluitend met granen beteeld werden, een aanwijzing voor het drieslagstelsel. Heeft men misschien, uitgaande van het drieslagstelsel, waarbij het akkerland één van elke drie jaar braak bleef liggen, pogingen ondernomen de braak te verschuiven naar het vierde jaar? En is men bij de uitbouw van een vierjarig rotatiestelsel gehinderd door de gesteldheid van de gronden, welke voor een meer intensieve beteling ongunstig was? Een afdoend antwoord kunnen we op deze vragen niet geven. Wel kunnen we er op wijzen dat de akkerbouw in het Land van Montfort in de tweede helft van de 17de en in de 18de eeuw, weinig of niets laat zien van vernieuwingen die elders te signaleren vallen.³¹

We hebben reeds eerder een verband gelegd tussen het „ijzeren vee” en de bemesting van het akkerland als kernprobleem van de agrarische bedrijfsvoering. De grote betekenis van voldoende bemesting van het akkerland komt in het contract uit 1695 tot uitdrukking in artikel 3.

Artikel 4 van het contract regelt nauwkeurig het gebruik van het hakhout rond akkers en/of hofstede. De pachter mocht op eigen gezag niets van dit hout kappen. Dit artikel van het contract moeten we plaatsen tegen de achtergrond van de verregaande ontbossing van de streek in voorafgaande eeuwen. Van de schade door de ontbossing aangericht begon men zich bewust te worden, hetgeen tot uiting komt in de grote zorg die aan het houtbestand gegeven werd.³²

De bepaling in artikel 5 dat de bedrijfsvoering „bij nabuijren prijs” diende te geschieden, is destijds ongetwijfeld voor een ieder duidelijk geweest, maar mist voor ons die vanzelfsprekendheid. Naar een van de algemene gebruiken wordt verwezen door de term „loucken”, het omheinen der akkers, die ook in artikel 4 voorkomt. Grasland was er slechts weinig in het Land van Montfort en het werd altijd als hooiland gebruikt. Voor het weiden van het vee was men aangewezen op de uitgestrekte broekgronden en heidevelden, die vaak als „gemeynten” het gemeenschappelijk bezit van de dorpsbewoners waren. Het vee werd in een kudde vanuit het dorp naar de gemene woeste gronden gebracht tussen de akkers door. Het omheinen van de akkers was noodzakelijk om te voorkomen dat het vee de te velde staande gewassen schade zou toebrengen. Of zulke omheiningen ook noodzakelijk wa-

³¹ Cf. Roebroek, Montfort, t.a.p. pag. 301 en vgl; als contrast met de Montfortse situatie is een vergelijking met Zuid-Limburg instructief, cf. J. C. G. M. Jansen, Landbouw rond Maastricht, t.a.p. pag. 32 en vlg.

³² Roebroek, Montfort, t.a.p. hoofdstuk V.

ren om bepaalde percelen af te zonderen, wanneer de stoppellingen na de oogst of andere percelen als gemeenschappelijke veeweide werden gebruikt, is niet vast te stellen.

Over het gebruik van de stoppellingen als gemeenschappelijke veeweide in het Land van Montfort in de 18de eeuw weten we maar weinig. En het weinige dat we hierover weten, danken we aan een conflict tussen de inwoners van Linne en de pachter van Breewegshof in het laatste kwart van de 18de eeuw. In 1777 beklagden de inwoners van Linne zich bij de Domeinraad, dat de pachter van Breewegshof niet toeliet, dat het vee van de dorpingen na de oogst op de stoppellingen van Breewegshof kon weiden. In hun bezwaarschrift beriepen ze zich op een „overoud verdrag”, waarin zou zijn vastgelegd, dat ook het stoppelling van Breewegshof tot de gemene stoppelweide van het dorp behoorde. De Domeinraad vroeg om een afschrift van dat verdrag, maar er is geen enkele aanwijzing dat zulk een afschrift ooit overgelegd werd.³³ Het is dus op zijn minst twijfelachtig, of er „een servituut van hoefslag” heeft bestaan, dus of rechtens de stoppelweide voor gemeenschappelijk gebruik was. In feite echter hebben de eigenaars of pachters van de – vaak kleine – naast elkaar gelegen percelen het stoppelling voor hun gezamenlijk vee als stoppelweide gebruikt. De pachter van Breewegshof behoefde zulk een samenwerking echter niet te zoeken, want bijna 42 morgens akkerland van deze hoeve lagen in één aaneengesloten complex bij elkaar. Bij het ontbreken van een algemene verplichting om het stoppelling voor het vee van alle dorpsbewoners open te stellen, kon de pachter van Breewegshof het zich veroorloven – in tegenstelling tot andere boeren – geen rekening te houden met de „reegenoten”, de boeren die aangrenzende percelen akkerland bebouwden.

In artikel 7, 8, 9, 11 en 13 van het contract uit 1695 vinden we de voor Breewegshof gemaakte toepassing van het systeem van deelpacht voor wat betreft vee en zuivelproducten. Na alles wat we voorafgaande aan de bespreking van de tekst van het contract over dit onderwerp hebben gezegd, kunnen we er hier kort over zijn. De bepalingen over het „egaleren” en „afdelen”, over het fokken van kalveren en big-

³³ ARA. Nass. Dom. 5137, 9 jan. 1777; de bepaling dat de rentmeester een provisie van het stoppelling kreeg (art. 11), lijkt te bevestigen, dat de landerijen van Breewegshof niet tot de gemeenschappelijke stoppelweide van Linne behoorden. De pachter van Breewegshof heeft het stoppelling regelmatig aan een scheper verpacht; in dat geval zal de provisie voor de rentmeester hebben bestaan in een deel van deze pachtobbrengst.

gen, over het „creemercoren” en de boter maken duidelijk dat het hierbij om halfpacht ging. Dat de rechtsregel „ijzeren beesten sterven niet” de betekenis had de omvang van de veestapel van een hoeve te fixeren, kunnen we afleiden uit een vergelijking van de veestapel van Breewegshof in 1695 en in 1807. In 1807 gold voor de veestapel van Breewegshof de omschrijving uit het pachtcontract dat met Pasen 1775 was ingegaan³⁴; volgens dit contract bestond het vee van de Heer op Breewegshof – toen als „ijzeren vee” aangeduid – uit: 1 merrie van 9 jaar en 1 veulen van 2½ maand, 2 melkkoeien, 1 vaars, 1 kalf, 7 schapen en lammeren, 1 zeug en 6 biggen. De pachter was verplicht minstens evenveel vee zelf te bezitten. Wanneer we dit vergelijken met de gehele veestapel zoals deze in het contract van 1695 beschreven wordt, dan zien we dat in de loop van ruim een eeuw nagenoeg geen verandering in de veestapel van Breewegshof gekomen is.

Artikel 11 handelt niet alleen over vee, maar ook over een provisie die de rentmeester werd toebedeeld uit enkele gewassen. De bepaling, dat de rentmeester een deel van de „reuben en moeren”, rapen en wortelen, als provisie zou ontvangen, kan beschouwd worden als een restant van het stelsel van halfpacht. Dit restant is in de 18de eeuw volledig verdwenen. We vestigen er de aandacht op, omdat het kenmerkend is voor die vorm van halfwinning, waarbij alle akkerbouwgewassen tussen verpachter en pachter verdeeld werden. De Montfortse rentmeestersrekeningen over 1654 en 1684 verantwoorden de halve opbrengst van verkochte wortelen bij de pacht der hoeven. Elders in Limburg bestond een vorm van halfpacht, waarbij alleen de graangewassen tussen verpachter en pachter verdeeld werden, terwijl de pachter in geld betaalde voor het akkerland, dat hij met andere gewassen dan granen beteelde.³⁵

Krachtens artikel 10 was de pachter tot een aantal diensten verplicht. In latere contracten worden deze diensten nader omschreven als karrediensten met dubbel gespan. Deze diensten kunnen niet als een heerlijk recht of als een recognitie beschouwd worden, getuige het feit, dat ze in de Franse tijd niet werden afgeschaft. De diensten van de Montfortse pachters waren een vorm van pachtbetaling in natura, waar-

³⁴ ARA. Nass. Dom. 5137, 28 juni 1774; de rekening over 1794 verwijst naar het pachtcontract uit 1791 en zegt, dat de hier beschreven veestapel hetzelfde was als in het contract uit 1775, ARA. Nass. Dom. 5154, fol. 18; in de rekening over 1807 wordt opgemerkt, dat het „ijzeren bestand” sinds het pachtcontract van 1791 ongewijzigd was gebleven, ARA. Nass. Dom. 5267, fol. 16.

³⁵ Philips e.a. Geschiedenis van de landbouw in Limburg, t.a.p. pag. 18.

van de rentmeester in het beheer van de Montfortse bezittingen gebruik kon maken. Bij het vervoer van granen van de kasteelzolder te Montfort naar Roermond, bij aanleg en onderhoud van „batten”, kribben of kaden, die langs Maas en Roer werden aangelegd om overstromingen tegen te gaan, of bij andere voorkomende werkzaamheden kon de rentmeester van de diensten der pachters gebruik maken. In het laatste kwart van de 18de eeuw zijn bij alle hoeven van de Heerlijkheid Montfort negen van de twaalf diensten door een betaling van 30 stuivers brabantse per dienst „geredimeerd”. Bij de eerste poging van de Domeinraad de diensten door een geldbetaling te vervangen, lieten de pachters weten, dat ze met dit plan instemden. Immers, zo betoogden ze, deze diensten moeten vaak gepresteerd worden wanneer het geheel niet schikt. De haalbaarheid van het plan achtten ze echter gering, omdat ze slechts over zo weinig geld beschikten, dat ze die extra betaling niet konden opbrengen.³⁶

Ook de in artikel 12 van het contract uit 1695 vastgelegde levering van een bepaald aantal schoven dakstro, kan beschouwd worden als pachtbetaling in natura. Een dergelijke bepaling hebben we gevonden in alle pachtcontracten van hoeven der Heerlijkheid Montfort. In de 18de eeuw wordt uitdrukkelijk gestipuleerd dat de pachter de dakdekker de kost en de hulp van een opperman moest geven. Wellicht is in het contract uit 1695 iets dergelijks geïmpliceerd in de verwijzing naar het voorafgaande halfpachtcontract. Over het onderhoud van de gebouwen van de hofstede zwijgt het contract uit 1695 verder. De bepaling van artikel 14, dat in geval van brand door schuld de pachter verantwoordelijk was voor de wederopbouw van de hofstede, doet echter vermoeden dat in andere gevallen de onderhouds- en herstelwerkzaamheden ten laste van de verpachter kwamen, zoals in de Montfortse pachtcontracten uit de 18de eeuw uitdrukkelijk wordt vastgesteld. In 1794 is voor het eerst bij de verpachting van enkele hoeven van de Heerlijkheid Montfort de levering van dakstro vervangen door de betaling van een geldbedrag „voor dakpannen”. De overheid nam in die tijd maatregelen om het gebruik van dakstro te vervangen door het gebruik van dakpannen ter vermindering van het brandgevaar.

Tenslotte willen we nog de aandacht vestigen op twee verschillen tussen het contract uit 1695 en de 18de eeuwse pachtcontracten van boerenhoeven in de Heerlijkheid Montfort. Het eerste verschil is van for-

³⁶ ARA. Nass. Dom. 5137, 13 jan. 1774.

meel juridische aard. Krachtens artikel 16 van het contract uit 1695 moesten de pachters zelf met hun persoon en goederen instaan voor de vervulling van de aangegane verplichtingen. De 18de eeuwse contracten kennen de figuur van borgen: twee ingezetenen van de Heerlijkheid Montfort moesten met have en goed borg blijven voor de pachter. Het tweede verschil bestaat hierin, dat in tegenstelling tot de pachtcontracten uit de 18de eeuw het pachtcontract van Breewegshof uit 1695 niet spreekt over de respectievelijke verplichtingen van verpachter en pachter bij de betaling der belastingen. Gezien het statisch karakter van het juridisch bestel lijkt het aannemelijk, dat hetgeen we over fiscale verplichtingen vinden in contracten uit de 18de eeuw ook gold aan het einde van de 17de eeuw. Volgens de Montfortse pachtcontracten uit de 18de eeuw moest de verpachter de „landschat”, de grondbelasting, betalen, terwijl de „hoofd- en beestenschat”, de hoofdelijke belasting en de belasting op het vee, voor rekening van de pachter was. De extra lasten in oorlogstijd, welke op basis van de landschat werden vastgesteld, moesten door de verpachter worden betaald, maar leveranties en diensten in oorlogstijd kwamen ten laste van de pachter.

Pachtcontract van de hoeve Breewegshof te Linne, gedagtekend 22 maart 1695.

Origineel uit het archief van de rentmeester der Heerlijkheid Montfort.

RAL. Aanw. 1948, V.R.O.A. 1893, 1 A, I bbb.

Pachtzeel van Breewegshoff tot Linn, 1695, het eerste jaer.

Op conditien ende voorwaarden hiernaer beschreven heeft den heere scholtis, Arnold van Langenacker, als rentmeester q.q. van Sijne Brytannische Majesteits domeynen des Ampts Montfoort ende tot Venraije vuyt crachte van de aggregatie ende approbatie van Haer Edele Mogende Heeren Raeden van der selver Raede ende Rekeningen in 's Gravenhaage, gedateert den 4den october 1694, in pachinghe vuytgegeven, gelijk hij in pachinghe vuytgeeft mits desen, Sijne Koninklijke Majesteits nieu geacquireerden bauwhoff onder 't kerspeel Lynne, genaemt Breeweghs hoff, aen Reyner Neven ende Margriet Janssen ehelujdens, geleeghen op den Breewegh genaemt, in sijne voeren ende paelen, hooghen, leeghen, naeten ende droeghen, soo ende gelijk hier inne naerder gespecificeert ende genomineert is, welcken voornoemden Breeweghs hoff met sijne gespecificeerde ap- ende dependentien de voornoemde ehelujdens in de voorschreven pachinghe sullen bouwen, laboreren ende gebruijcken naer landts costuijm voor eenen tijt ende termijn van acht achtereenvolgende jaeren, beginnende op Paesschen in desen jaere 1695 ende eijndigende op gelijcken tijt van Paesen 1705, edoch ten halven op te seggen van vier tot vier jaeren die het van den ene ofte anderen handt nyet langer sal believen, mits d'opcondinghe geschiede een

halff jaer te bevoorens wije naer lants costuijme ende gebruijck men gewoon is te doen, alles op manieren als hier naer volght.

1

In den eersten sullen de voorschreven cheluijdens den opgemelten Breeweghs hof wennen in sijne pachtjaeren (als voorseijt) ende sullen gehouden weesen den selven hof wel in sijne voeren ende paelen t'onderhouden, ende jaerlijckx omtrent Sint Andries viertien daghen voor oft naer leveren op hunne eijgene costen binnen de stadt Ruremonde op des Coninx solders, op 't casteel van Montfoort, oft daer de rentmeester resideeren sal in den ampte van Montfoort, de quantiteit van twelff malderen roggen, twelff malderen gerst, negen malderen boecweijdt, drij malderen spelt, drij malderen haver ende een malder weijt oft terwe, alles goede, claere ende welgewande vruchten, ende sullen alsdan oock daer benefens betaelen de somme van sestien rixdaelers specie gelt ofte de rechte weerde van dijen voorschreven contributie ende weijegelt, alles op pene van parate executie als voor 's Heeren gepreviligeerde penningen ende tafelrenten, in cas aan de voorschreven leveringhe oftende betaelinghe eenigh versuijm voorvallen mochte om met de voorschreven datelijcke executie daeraen te verhaelen.

2

Wel te verstaen dat de pachters de harde vruchten van desen aenstaenden aoust sovoel als de somer vruchten in 't geheel sullen genieten ende hunnen gelimiteerden vollen pacht op den gestipuleerden tijt leveren, gelijk sij pachters dat leste jaer gelijkfals sullen doen met den modernen rentmeester, dat sij de helffte der harde vruchten sullen deijlen en andersints, oft sij pachters van den hof afwaeren om naer goetdunken van den rentmeester met den nieuwen pachter of halfwinner te doen, gelijk sijnen raedt sal gedraeghen, 't zije on den nieuwen aencoemelingh in sijn plaets te laeten inslaen van de harde vruchten en leverende den vollen pacht, gelijk met dese pachtjaeren het eerste jaer aengevanghen wordt.

3

De pachters sullen gehouden sijn de landerijen onder den voorschreven hof gehoi- rende ende hier mede aengenoemen, ten vier jaeren eens rontsom bij nabuijren prijs te bemesten, ende sal geen mest van het eerste tot het leste jaer mogen afgevaeren worden, nochte verbrocht, dan op des hoffs landerijen, op pene van dobbelt goet te doen ende te betaelen.

4

De pachters sullen nyet moghen eenigh houdt, heggen, doorens oft andersints staende rontsomme de landerijen ende bembdens afhauwen, op pene van het afgecap't haut, hegge oft doorens naer sijner weerden twee dobbelt te betaelen ende daerbij vergoeden den schaede soo den Heer daerdoor soude comen te lijden, ende indijen eenigh houdt van noode soude sijn tot het loucken, sal den Heer aenwijsen, oft door des rentmeesters ordre onder de jurisdictie van Linne gecoght ende betaelt worden.

Den pachter ende sijn huisvrouw sal gehalden wesen des hoofds landerijen, weijen ende bemden daer des van noode sal sijn rondtsom alle jaeren op te maecken ende te loucken bij nabuijren prijs, op pene dat den rentmeester sulx bij faute van dijen sal laten doen op dobbele costen van de pachters, namentlyck oock den Stert ende Breeweghs bemden, ende met soo veel poten beplanten als mogelijk, immers ten minsten des jaers met dertich willighe pooten.

In het eijnde van de heele oft halve pachtjaeren sal den pachter ende sijn huisvrouw een derden deel der landerijen, soo in de leeghte als hooghte onder den hoff aengenomen, nyet van 't beste nocte van 't slechste leegh laeten liggen voor den naecoomelinck, in den verstande dat den pachter ende sijn huisvrouw die twee derde deelen nyet sullen moghen besaijen met somer dan met winter vruchten, ten zije dat sij voor Sint Peeters Stoel hun voornoemde twee derde deelen nyet ten vollen by faute van grooten sneuw ende te harden winter hadden connen besaijen, in welcker vall sij de rest sullen moghen met gerst besaijen, mits dat sij het landt in den selven tijt eerst bemesten.

Item alle de bestiaelen tegenwoordich op den hoff sijnde te weeten: drij peerden sijnde eenen hengst ende twee merrij peerden, vijf melckgevende koijen, twee dragende versen, drij render van 't overjaer ende twee kalver van dit jaer, . . . schaepen ende acht overgaende verckens, die van beyde seijden gebrocht sijn ende tegens malcanderen voor desen gesath ende geëgaleert, sullen het eerste jaer soo wel als het leste ten halven staen ende sal d'affnuttinghe daervan alle jaers oock getrauwelijck ten beijde zijden halff ende halff getrocken worden ende sullen verder scheper ende knecht moghen hebben acht oft tien schaepen, vier omslanders op het hondert sonder meer, ende soo wanneer van nu af eenighe beesten deijlbaer vallen, die sal den pachter setten en den rentmeester vrijstaen daer van den keus te hebben naer sijn welgevallen, 't welck oock in 't afftrecken alsoo punctuelijck sal werden geobserveert.

Item sal den pachter ende sijn huisvrouw jaerlijcx ten minsten aentrecken twee oft drij kalveren ende sullen des winters oock ten minsten vier oft vijf verckens op den troogh houden ende sullen op den voorschreven hoff geen beesten mooghen gehouden worden, dan die tusschen Sijne Britannische Majesteit ende den pachter gemeijn ende deijlbaer vallen, oock geen moghen vercoepen ofte verhandelen dan met voorweten ende belieft van den rentmeester.

Den pachter sal van ieder cream levendige baggen voirtsbrengende jaerlijckx hebben drij vaten creamercoren halff gerst ende halff boecweijt oft d'een oft d'ander

alleen oft oock slechte erten, ende voirts int leste jaer, als men soude aftrecken, sal het caf ende stroije voor den naecoemelingh wesen, wije oock allen 't geene daer voor moet blijven ligghen.

10

Den pachter sal ten minsten des jaers daer voor Sijne Majesteit opt gesinnen van den rentmeester tien oft twelff diensten aen den Huyse Montfoort, ofte batten, oft daert hem sal worden aengeweesen.

11

Item sal den pachter voor de koijen ende veersen rakende de botter hem reguleeren naer de halffwinzele voor dato met den rentmeester Vosterman ingegaen, als oock rakende den hamel ende schaepscheeren, waartoe men hem mits desen refereert; ende als de stoppel, reuben ende moeren wel wassen sal den rentmeester daervan eenige provisie hebben dan in redelijck can bestaen, wije mede d'appelen, soo der eenighe wassen, halff ende halff.

12

Item sal den pachter het eerste jaer soo wel als het leste moeten leveren alle jaers vijff hondert schoeven busselen swaer om de gehuchten te connen onderhouden in hunne daecken, soo veel mogelijck, ende sal rakende de decker geobserveert worden wije in de voerscreven halffwinzeel was gestipuleert.

13

Item sal den pachter ongefuehr acht oft tien daghen voor den Meromsen mert de verckens altijt setten ende tekenen, die afgedejlt worden, waervan de rentmeester een keus voer het aendeel van Sijne Majesteit hebben sal, ende soo den rentmeester Sijne Majesteits deel nyet gevoegelijck op den voerscreven Meromse mert conde vercoepen, sal 't selve alsnoch twee a drij weecken op den voerscreven hoff moeghen verblijven.

14

Item in soo verre door versuijm van de voerscreven pachters off hun huijsgesin den voerscreven hoff quaeme afftebrenden (dat Godt verhoeden wil), soo sullen sij gehouden sijn op hunne costen wederomme een soo goer ende groot gehught op te timmeren als het eerste van te vooren was.

15

De landerijen, weijen ende bemden die onder desen voerscreven hof met dese pachtzedele sijn aengenomen, blijven deselve die tevoorens in halffwinninghe waren gewonnen ende in de halffwinzeel gespecificeert, waerbij alsnu sijn geaddeert den Steert groot 5 morgen 105 roijen, een stuck in d'Ohe onder Linne groot 6 morgen 73 roijen 19 voeten ende nogh een stuck aldaer groot eenen morgen 98 roijen, waar-

van wanners sijn geweest Gelis Frencken ende Jan Derix; item den Breeweghs baent, waarvan wanner is geweest Tijs van Lumich; noch een stuck van 6¹/₂ morgen in 't Vreevelt, waarvan is wanner geweest Willem van Vlorop; die nu tesamen mette voorgenoemde anderen voor dato ten halven gebouwde landerijen geannecteert sijn, groot te samen ongefêhr ter quantiteit van . . . morgen.

Eijntelick sijn van dese pachtzedule twee van eene inhouden gelijk lijdende dubbelen gemaect, waarvan der enen aen den rentmeester ende d'andere aen den pachters is gegeven, hebbende tot dijen partijen contractanten gerichtelijck beloofd gelijk sij beloven mits desen, dese voorschreven pachtzedule naer haere forme ende teneur in alle pointen prompt t'obeserveeren ende naer te coemen ende namentlijck datten voorschreven pachter alle jaers precies sijne penningen ende vruchten op den gelimiteerden tijt te leveren ende te betaelen, wijc vooren articulo secundo geseijt is, verbindende bij faute van dijen hunne respectieve persoonen ende goederen, gereede ende ongereede, hebbende ende toecoemende, waer die sijn geleeghen, ter paraten executie van alle heeren hoven ende gerichtien ende in cas noodigh mede aen den Edele Hove van Gelderlandt, als met alle rechten opgewonnen ende vuytgesleeten met volontaire condemnatie, soo in de helfft van de bestiaelen als allen 't gewasch wat op den hoff soude weesen vintbaer met exclusie van alle andere crediteuren, soo daer eenighe mochten hun veroepenbaeren, renontieerende tot dijen op alle exceptien, privilegien, indulten ende meer andere beneficien van rechten ende signanter den regel van rechten dicterende dat generaele renontiatie van geender weerden en is, ten zije speciaele voorgaet, alles sonder argh oft list.

In oirconde van waarheijt hebben de respectieve partijen contractanten dese twee dubbelen getekent in 't volle gericht of Linne, op heden dato den 22ste martii 1695, ende door den landschrijver Joh. Crebber laeten verifieeren.

A. van Langenacker q.q.

dit ist merck + van Reyner Neven met sijn handt gestelt.

dit ist merck + van Margriet Janssen met haers handt gestelt.
mij present, Johannes Neven.